

References translated and transliterated

1. Maksimenko S.D. Genesis suschestvovaniya lichnosti [Genesis of the existence of personality] / S.D. Maksimenko / K.: Izdatelstvo OOO «KMM», 2006. – 240 s.
2. Maksimenko S.D. Psihologiya uchlnnya lyudini: genetiko-modelyuyuchiy pldhd: monografiya [Psychology of the People's Study: Genetic Modeling Approach: Monograph] / S.D. Maksimenko. – K.: Vidavnychiy DIm «Slovo», 2013. – 592 s.
3. Maksimenko S.D. Genetiko-modelyuyuchiy metod dosldzhennya osobistosti [Genetic modeling method of personality research] / S.D. Maksimenko // Zblrnik naukovih prats, «Psihologichni nauki», 2014, Vipusk 2.13 (109) S. 8-15.
4. Maksymenko S.D Genesis of Personality Existence // Monography, Montreal-2015-365 p.
5. Maksimenko S.D., Serdiuk L. Psychological Potential of personal self-realization. Social Welfare. Interdisciplinary Approach , 6(1), 93-100
6. Sergiy D. Maksymenko, Mykola B. Yevtukh, Yaroslav V. Tskehkmister, Kseniia S. Maksymenko, Olena O. Lazurenko. Psychology and Pedagogics: Text-book.-K.:Publishing house ‘Slovo’, 2012.-520 p.

УДК 159.923.2 : 004.77 : 316.621 – 053.6

<https://doi.org/10.26661/2310-4368-2019-1-15-02>

**ДОВІРА НОВИНИМ МЕДІА, НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ГРОМАДЯНСЬКА АКТИВНІСТЬ
ОПОРУ СЕРЕД ПІДЛІТКІВ**

І.О. Бондаревська

кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник лабораторії масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7006-0979>

bondarevskaya@ua.fm

В.О. Михайленко

кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки
Одеської державної академії технічного регулювання та якості

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2584-5571>

Vika_cmc@mail.ru

Бондаревська І.О., Михайленко В.О. Довіра новинним медіа, національна ідентичність та громадянська активність опору серед підлітків. В статті представлені результати емпіричного дослідження довіри новинним медіа, громадянської активності опору і національної ідентичності підлітків у віці від 13 до 16 років (№ 1439). Досить високий відсоток респондентів, яким було складно відповісти на всі питання шкали громадянської активності, може свідчити про несформованість громадянської активності опору у підлітків. Більшість позитивних відповідей респондентів по всім питанням шкали національної ідентичності свідчить про високу вираженість національної ідентичності у підлітків. Більшість негативних відповідей на всі питання шкали довіри новинним медіа, а також високий відсоток респондентів, яким було важко відповісти на всі питання даної шкали, свідчить про низьку довіру новинним медіа. Кореляційний аналіз показав наявність позитивних кореляційних зв'язків між усіма питаннями як серед юнаків, так і серед дівчат ($p \leq 0,01$). Тобто, чим вище рівень довіри новинним медіа серед підлітків в Україні, тим вище громадянська активність опору і тим вище вираженість національної ідентичності. Також, чим вище вираженість національної ідентичності, тим вище громадянська активність опору.

Ключові слова: довіра; новинні медіа; громадянська активність опору; національна ідентичність; підлітки; всеукраїнський експеримент.

Bondarevskaya, I.O., Mykhaylenko, V.A. Trust in news media, national identity and citizenship activity of resistance among adolescents. The article presents results of empirical research of trust in news media, citizenship activity of resistance and national identity among adolescents aged 13 to 16 years old (№ 1439). Quite high percentage of respondents for who it was difficult to reply to all questions of citizenship activity of resistance scale can point on lack of citizenship activity of resistance formation among adolescents. Prevalence of positive answers to all questions of national identity scale show evidence of high salience of national identity among adolescents. The least high percentage of positive answers (61,7 %) is connected to importance of Ukrainian trident symbol, the highest percentage of positive answers (77 %) is connected to feeling citizens of Ukraine. Prevalence of negative answers to all questions of trust in news media scale as well as high percentage of respondents who had difficulty in replying all questions of this scale point on low trust in news media. Correlation analysis showed positive connection between all questions among boys and girls with statistical significance $p \leq 0,01$. That is to say the higher the level of trust in news media among adolescents in Ukraine, the higher citizenship activity of resistance and salience of national identity are. Likewise, the

higher salience of national identity, the higher citizenship activity of resistance is. Despite all critics towards news media in Ukraine it is possible to conclude that news media activity leads to increase of national identity salience and citizenship activity of resistance among adolescents.

Keywords: trust; news media; citizenship activity of resistance; national identity; adolescents; all-Ukrainian experiment.

Постановка проблеми. Життя сучасної людини пов'язано з використанням такої кількості гаджетів, за допомогою яких постійно надходить новинна інформація, що неминуче виникає питання про те, яким новинним медіа довіряти, а яким ні. Оскільки ритм життя не завжди дозволяє перевіряти новини, то мова часто йде про довіру певним джерелам. Політична поляризація суспільства, політична і економічна ситуація, які постійно змінюються, військові загрози – все це актуалізує потребу громадян в якісних новинах. Інформація, що транслюється в новинах, в свою чергу, впливає на формування як національної ідентичності, так і громадянської активності опору.

Метою статті є аналіз взаємозв'язку між довірою новинним медіа, національною ідентичністю та громадянською активністю опору на матеріалі емпіричного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження свідчать про зростаючу недовіру новинним медіа в різних країнах світу. Інститутом вивчення журналістики Рейтер у 2017 році було проведено дослідження, метою якого було виявлення причин низької і падаючої довіри новинним медіа. В даному дослідженні споживання новинних медіа взяли участь 70 000 респондентів з 36 країн (в Україні дослідження не проводилося). В результаті дослідження було висунуто припущення про те, що джерелами переважної більшості споживаних новин є традиційні провідні медіа, і основна частина причин недовіри новинним медіа пов'язана саме з ними [3].

Найвищу довіру новинним медіа було виявлено в країнах Північної Європи та скандинавських країнах, а також в Португалії та Бразилії. Низька довіра новинним медіа характерна для країн Центральної, Південної, і Східної Європи, а також для деяких азіатських країн, в яких медіа вважають занадто близькими до уряду. У Греції та Південній Кореї менше чверті респондентів (23%) вважають, що більшу частину часу медіа можна довіряти [3].

Політична поляризація пов'язана з різницею в загальній довірі медіа та довірі джерелу. Так, в Угорщині, вельми поляризованій країні, спостерігається значний розрив між загальною довірою (31%) і довірою джерелу, яким користуються (54%). У США загальна довіра медіа становить 38%, а довіра джерелу – 53%. Також існують відмінності у використовуваних джерелах новин в залежності від політичних поглядів. У Великій Британії, наприклад, дебати щодо Брексита посилюють недовіру провідним медіа у всіх учасників дебатів. Особливо під удар потрапив канал BBC. Результати досліджень в 10 країнах за допомогою методу незакінчених речень виявили зв'язок між недовірою медіа і припущеннями з приводу політичної упередженості медіа [3].

Також були виявлені відмінності між довірою новинним медіа та соціальним медіа в їх здатності відрізнити факти від фікції. У таких країнах як США довіра новинним медіа в їх здатності відрізнити факти від фікції є лише у 38%, а довіра соціальним медіа складала 20%, в Канаді – 51% і 24% відповідно, у Великій Британії – 41% і 18%, тобто люди приблизно в два рази більше довіряють новинним медіа. Тільки в Греції більше людей довіряють соціальним медіа – 28%, в той час як довіра новинним медіа становить 19%, що пов'язано з низькою думкою щодо новинних медіа в цілому [3].

К.М. Меткалф [2] зазначає такі виклики, що підривають довіру до медіа в Україні, як боротьба з пропагандою, залякування журналістів і недостатній доступ до інформації.

Перейдемо до розгляду зв'язку між довірою і громадянською активністю в цілому. Існує припущення про те, що довіра і громадянська активність складним чином взаємопов'язані. Р.Д. Путнам [4] зазначає, що люди, які довіряють іншим – хороші громадяни, а ті, хто більше залучений в життя спільноти, більше довіряють і більше заслуговують довіри. У той же час ті, хто не залучений у життя спільноти, вважають, що вони оточені зловмисниками і відчувають менше необхідності бути чесними.

Е.М. Усланер зазначає, що причинно-наслідкові зв'язки між громадянською активністю, взаємністю, чесністю і довірою досить запутані і слабкі. Більшість форм громадянської активності ані створюють, ані споживають довіру [8].

Д. Штолла [6] і Н. Розенблум [5] ставлять під сумнів ідею про те, що ми вчимося довіряти людям, яких ми не знаємо, спостерігаючи за людьми, яких ми знаємо. Наші соціальні зв'язки з людьми,

схожими на нас, не ведуть до довіри до незнайомих. Вхідження в громадянські групи, в більшості випадків, також не пов'язане з довірою. Коли існують значні зв'язки між довірою і громадянською активністю, практично завжди причинно-наслідковий зв'язок йде від довіри до громадянської активності, а не навпаки [8].

Д. Воллебак і П. Селла [10] спростовують твердження про те, що люди вчать довіряти незнайомцям за допомогою взаємодії з членами своєї групи. У своєму дослідженні в Норвегії вони показали, що пасивні члени групи довіряють більше, ніж не члени групи і активні члени групи, які відвідують зустрічі. Пасивні члени групи мають більше почуття спільності з групою, ніж ті, хто має взаємодію віч-на-віч. Ці результати суперечать доводам Р.Д. Путнам [4] про те, що для розвитку довіри необхідна активна участь. Таким чином, рецепт заохочення довіри через громадянську активність виглядає неефективним.

Довіра має значення для тих видів громадянської активності, які ґрунтуються на бажанні протягнути руку допомоги людям, що відрізняється від нас [8]. Християнські фундаменталісти (набагато більш важлива група в США, ніж в Європі) є дуже активними волонтерами, але тільки для організацій, пов'язаних з вірою [7; 11]. Вони не простягають руку допомоги людям, які мають інші погляди, оскільки релігійні фундаменталісти (будь-якого віросповідання) не розглядають зовнішні групи в якості частини їх морального співтовариства.

Такий складний концептуальний конструкт як довіра вимагає емпіричного дослідження на різних рівнях: довіра уряду, довіра політичним партіям, довіра членам інгрупи і членам аутгрупи, довіра державним інститутам, довіра в бізнесі і т.п. У нашому дослідженні ми на даному етапі обмежилися вивченням довіри новинним медіа та її зв'язку з громадянською активністю опору і національною ідентичністю.

Методи дослідження. Вивчення громадської активності опору, національної ідентичності та довіри новинним медіа у підлітків проводилося в рамках всеукраїнського експерименту «Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти у вітчизняну педагогічну практику» лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної та політичної психології НАПН України під науковим керівництвом доктора психологічних наук Л.А. Найдьонові. У дослідженні взяли участь 1439 респондентів з 18 областей України, учні 8, 10 класів у віці від 13 до 16 років, 832 дівчини і 671 юнак. Дослідження проводилося українською мовою.

Гіпотези дослідження припускали 1) наявність позитивних зв'язків між довірою новинним медіа і національною ідентичністю; 2) наявність позитивних зв'язків між довірою новинним медіа та громадянською активністю опору; 3) наявність позитивних зв'язків між вираженістю національної ідентичності та громадянською активністю опору. Розглянемо методи, організацію та результати дослідження.

Для проведення дослідження нами були виділені три шкали: довіра новинним медіа, громадянська активність опору і національна ідентичність. Шкали громадянської активності опору (в оригіналі шкала патріотизму) і національної ідентичності були взяті з польського Опитувальника громадянської поведінки А. Залевської і Б. Кршівош-Ринкевич [12], перекладені українською мовою та адаптовані з урахуванням військової ситуації в Україні. У шкалу довіри новинним медіа увійшли модифіковані питання з більш розширеної методики вимірювання скептицизму щодо новинних медіа А. Максл, С. Ешлі і С. Крафт [1].

У шкалу громадянської активності опору було додане питання **Q 163** «Я готуюся боротися за Україну із зброєю в руках, коли мені виповниться 18 років», у шкалу національної ідентичності – питання **Q 167** «Коли хвалять українців, мені приємно», яких в польському опитувальнику громадянської поведінки немає. Респондентам було запропоновано оцінити ступінь згоди з твердженнями за 5-бальною шкалою Лайкерта: 1 – повністю згоден, 2 – скоріше згоден, ніж не згоден, 3 – складно відповісти, 4 – скоріше не згоден, ніж згоден, 5 – зовсім не згоден. Нижче наведені питання по кожній шкалі.

Шкала довіри новинним медіа

Q 142 Я довіряю новинним медіа

Q 143 Я вважаю новинні медіа чесними

Q 144 Я вважаю новинні медіа точними

Q 145 Я стежу за новинними медіа

Шкала громадянської активності опору

Q 162 Я хотів би боротися за Україну із зовнішньою інформаційною агресією

Q 163 Я готуюся боротися за Україну із зброєю в руках, коли мені виповниться 18 років

Q 164 Я готовий приєднатися до руху опору в умовах зовнішньої загрози, наприклад, поширювати листівки

Q 165 Я взяв би участь у демонстрації на підтримку України в умовах зовнішньої загрози

Шкала національної ідентичності

Q 166 Я відчуваю себе громадянином України

Q 167 Коли хвалять українців, мені приємно

Q 168 Український тризуб є для мене важливим символом

Q 169 Український прапор є для мене важливим символом

Q 170 Маю урочисте та шанобливе ставлення до українського гімну під час його виконання

Q 171 Цікавлюся історією України

Для перевірки узгодженості питань у шкалах нами була порохована Альфа Кронбаха по кожній шкалі. Внутрішня узгодженість шкали довіри новинним медіа висока (0,87), шкали громадянської активності опору – висока (0,85), шкали національної ідентичності – висока (0,92). Це дозволяє нам здійснювати аналіз не тільки з окремих питань, а й за шкалами.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів.

Розглянемо результати у відсотках в цілому по Україні, а також відмінності між дівчатами та юнаками. Для розрахунків статистично значущих відмінностей був застосований U-тест Манна-Уїтні.

Таблиця 1

Шкала «Громадянська активність опору»

Варіанти відповідей	Я хотів би боротися за Україну із зовнішньою інформаційною агресією	Я готуюся боротися за Україну із зброєю в руках, коли мені виповниться 18 років	Я готовий приєднатися до руху опору в умовах зовнішньої загрози, наприклад, поширювати листівки	Я взяв би участь у демонстрації на підтримку України в умовах зовнішньої загрози
Повністю згоден	24,8	12,9	15,9	18,9
Скоріше згоден, чим не згоден	17,3	8,6	15,5	14,5
Скоріше не згоден, чим згоден	10,1	13,7	11,7	11,1
Не згоден	17,9	37,6	26,8	24,6
Важко відповісти	29,9	27,2	30,1	30,9

Слід звернути увагу на досить високий відсоток респондентів, яким було складно відповісти на всі питання даної шкали, що може свідчити про несформованість громадянської активності опору у підлітків.

Розподіл відповідей на питання «Я хотів би боротися за Україну із зовнішньою інформаційною агресією» показало, що переважна частина респондентів хотіли б боротися за Україну з зовнішньої інформаційною агресією 42,1% (24,8% повністю згодні і 17,3% скоріше згодні, ніж не згодні). У той же час 28% респондентів відповіли негативно (10,1% скоріше не згодні, ніж згодні і 17,9% не згодні). Статистично значимі відмінності між відповідями юнаків і дівчат відсутні.

Серед відповідей на питання «Я готуюся боротися за Україну із зброєю в руках, коли мені виповниться 18 років» переважають негативні відповіді, які склали 51,3%, з них 13,7% скоріше не згоден, ніж згоден і 37,6% не згоден. Позитивні відповіді склали всього 21,5%, з них 12,9% повністю згоден та 8,6% скоріше згоден, ніж не згоден. Різницю відповідей з попереднім питанням можна пояснити неготовністю підлітків брати в руки зброю на відміну від готовності боротьби в інформаційному просторі. Також з даного питання були виявлені статистично значущі відмінності між юнаками та дівчатами ($p = 0,00$). Закономірно, що дівчата значно менше юнаків готові боротися за

Україну зі зброєю в руках, хоча таку готовність висловлює значна частина дівчат 16,2% (повністю згоден 8,9%, скоріше згоден, ніж не згоден 7,3%), в той час як юнаків – 28,2% (повністю згоден 17,9%, скоріше згоден, ніж не згоден 10,3%).

Відповіді на питання «Я готовий приєднатися до руху опору в умовах зовнішньої загрози, наприклад, поширювати листівки» показали поляризацію між позитивними (31,4%) і негативними (38,5%) відповідями респондентів, а також досить високий відсоток тих, кому складно відповісти (30,1%). Статистично значущих відмінностей між відповідями юнаків і дівчат виявлено не було.

Розподіл відповідей на питання «Я взяв би участь у демонстрації на підтримку України в умовах зовнішньої загрози» також показав поляризацію між позитивними (33,4%) і негативними (35,7%) відповідями респондентів і досить високий відсоток тих, кому складно відповісти (30,9%). Статистично значущих відмінностей між відповідями юнаків і дівчат виявлено не було.

Таблиця 2

Шкала «Національна ідентичність»

Варіанти відповідей	Я відчуваю себе громадянином України	Коли хвалять українців мені приємно	Український тризуб є для мене важливим символом	Український прапор є для мене важливим символом	Маю урочисте та шанобливе ставлення до українського гімну під час його виконання	Цікавлюся історією України
Повністю згоден	57	54,8	42,3	47,1	50,3	40,5
Скоріше згоден, чим не згоден	20	19,5	19,4	19,5	23,8	24,9
Скоріше не згоден, чим згоден	3,3	2,9	6,5	4,9	3,3	7,4
Не згоден	7,3	7,2	11	10,7	8	10,2
Важко відповісти	12,4	15,6	20,8	17,7	14,6	17,1

Переважання позитивних відповідей респондентів з усіх питань шкали національної ідентичності свідчить про високу вираженість національної ідентичності у підлітків. Найменш високий відсоток позитивних відповідей (61,7%) пов'язаний з важливістю символіки українського тризуба, найбільш високий відсоток позитивних відповідей (77%) пов'язаний з тим, що підлітки відчувають себе громадянами України.

Розподіл відповідей на питання «Я відчуваю себе громадянином України» показало, що переважна більшість підлітків (77%) відчувають себе громадянами України. 10,6% підлітків дали на це питання негативні відповіді, 12,4% було складно відповісти на це питання. Були виявлені статистично значущі відмінності між юнаками та дівчатами ($p = 0,03$). Дівчата частіше відповідали позитивно (79,2%) на те, що вони відчувають себе громадянами України, ніж юнаки (74,5%), у яких відсоток позитивних відповідей також високий. У той же час, негативних відповідей у дівчат було менше (8,6%), ніж у юнаків (13,1%). Можливо, такі відмінності можна пояснити емоційним компонентом в формулюванні питання, на який дівчата відреагували більше, ніж юнаки.

Питання «Коли хвалять українців мені приємно» мало на увазі в своєму формулюванні ще більшу вираженість емоційного компонента національної ідентичності, що призвело до ще більш значущих статистичних відмінностей між відповідями дівчат і юнаків ($p = 0,00$). Дівчата частіше відповідали позитивно на це питання (76,5%), ніж юнаки (71,5%). І у дівчат, і у юнаків високий рівень позитивних відповідей. У той же час, негативні відповіді частіше зустрічалися у юнаків (12,3%), ніж у

дівчат (8,4%). В цілому, на це питання переважали позитивні відповіді (74,3%), негативно відповіли 10,1% респондентів, складно відповісти було 15,6% респондентів.

Питання *«Український тризуб є для мене важливим символом»* не показало статистично значущих відмінностей між юнаками та дівчатами. Серед усіх респондентів позитивні відповіді дали 61,7%, що склало найменший відсоток позитивних відповідей на питання шкали національної ідентичності. Негативні відповіді щодо важливості тризуба як символу склали 17,5%, з них 6,5% скоріше не згодні, ніж згодні і 11% не згодні з важливістю цього символу. 20,8% респондентів було важко відповісти на це питання. Можливо, тризуб як державний символ менш зрозумілий підліткам, ніж прапор і гімн.

Тенденція розподілу відповідей на питання *«Український прапор є для мене важливим символом»* така ж як і на питання про тризуб. Відсоток позитивних відповідей вище, ніж в питанні про тризуб – 66,6%, негативних відповідей 15,6%, з них 15,6% скоріше не згодні, ніж згодні і 10,7% не згодні з тим, що український прапор є для них важливим символом. У той же час складно відповісти було 17,7% респондентів. Статистично значущих відмінностей між відповідями юнаків і дівчат виявлено не було. Важливість українського прапора в якості державного символу також потребує популяризації серед підлітків.

Відповіді на питання *«Маю урочисте та шанобливе ставлення до українського гімну під час його виконання»* показали найбільш позитивне ставлення до українського гімну як державного символу, навіть з урахуванням емоційного формулювання питання. 74,1% респондентів мають урочисте і шанобливе ставлення до українського гімну під час його виконання, 11,3% респондентів відповіли на це питання негативно, 14,6% вагалися з відповіддю. Статистично значущих відмінностей між відповідями юнаків і дівчат виявлено не було.

На питання *«Цікавлюся історією України»* 65,4% респондентів дали позитивні відповіді, з них 40,5% повністю згодні і 24,9% скоріше згодні, ніж не згодні. Негативно на питання про інтерес до історії України відповіли 17,6% респондентів, 17,1% респондентів було важко відповісти на дане питання. Статистично значущих відмінностей між відповідями юнаків і дівчат виявлено не було. На наш погляд, можна говорити про недостатній інтерес до історії України серед підлітків. За останні роки в Україні багато зроблено для подолання відсутності інтересу до історії України, яка довгі роки викладалася і описувалася в контексті проросійських інтересів, але для подальшого розвитку національної і громадянської ідентичностей необхідно зробити ще більше, зокрема представити в підручниках з історії України ті події, які можуть викликати почуття гордості.

Таблиця 3

Шкала «Довіра новинним медіа»

Варіанти відповідей	Я довіряю новинним медіа	Я вважаю новинні медіа чесними	Я вважаю новинні медіа точними	Я стежу за новинними медіа
Повністю згоден	7,4	7,4	6,7	14,5
Скоріше згоден, чим не згоден	14,6	11,2	10,8	17,8
Скоріше не згоден, чим згоден	21,2	24,2	25	19,6
Не згоден	18,8	19,8	18,1	19,7
Важко відповісти	38,1	37,4	39,3	28,4

Переважання негативних відповідей на всі питання шкали довіри новинним медіа, а також високий відсоток респондентів, які не змогли відповісти на всі питання даної шкали, свідчить про низьку довіру новинним медіа. Статистично значущих відмінностей між відповідями юнаків і дівчат не було виявлено за жодним з питань даної шкали.

Розподіл відповідей на питання *«Я довіряю новинним медіа»* показав переважання негативних відповідей (40%), позитивні відповіді склали 22%, складно відповісти було 38,1% респондентів.

На питання *«Я вважаю новинні медіа чесними»* переважали негативні відповіді (44%), позитивні відповіді склали 18,6%, складно відповісти було 37,4% респондентів.

У відповідях на питання «Я вважаю новинні медіа точними» збереглася тенденція двох попередніх питань: переважали негативні відповіді (43,1%), позитивні відповіді склали 17,5%, складно відповісти було 39,3% респондентів.

Розподіл відповідей на питання «Я стежу за новинними медіа» показав слабкий інтерес до новинних медіа. Більшість респондентів не стежать за новинними медіа (39,3%). Респонденти стежать за новинними медіа тільки в 32,3% випадків. Не змогли відповісти 28,4% респондентів.

Кореляційний аналіз показав наявність позитивних кореляційних зв'язків між усіма питаннями як серед юнаків, так і серед дівчат ($p \leq 0,01$). Тобто, чим вище рівень довіри новинним медіа серед підлітків в Україні, тим вище громадянська активність опору і тим вище вираженість національної ідентичності. Також, чим вище вираженість національної ідентичності, тим вище громадянська активність опору.

Таким чином, емпіричні гіпотези про позитивні зв'язки між довірою новинним медіа та громадянською активністю опору, між довірою новинним медіа і вираженістю національної ідентичності, а також між вираженістю національної ідентичності та громадянською активністю опору підтвердилися.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами даного дослідження можна зробити висновок про те, що, не дивлячись на всю критику по відношенню до новинних медіа в Україні, їх діяльність призводить до пізвищення ступеня вираженості національної ідентичності і громадянської активності опору у підлітків. Обмеженням даного дослідження, безумовно, є те, що ми не вимірювали специфіку новинних медіа, якими користуються респонденти. Наше дослідження було спрямоване не на вивчення довіри в суспільстві в цілому, а на вивчення довіри новинним медіа. Цим можна пояснити відмінності з попередніми дослідженнями взаємозв'язку довіри і громадянської активності. Крім цього, громадянська активність опору є лише одним з видів громадянської активності.

На закінчення хотілося б відзначити, що демократична політика часто, хоча і не завжди, носить конфронтаційний характер, тобто демократія процвітає за рахунок недовіри [9].

Література / References

1. Maksl A., Ashley S., Craft S., “Measuring News Media Literacy”, *The National Association for Media Literacy Education’s Journal of Media Literacy Education*, 6(3), pp. 29 – 45, 2015.
2. Metcalf K.N., “Post-conflict reconstruction of trust in the media”, in *The Use of Force against Ukraine and International Law*, S. Sayapin, E. Tsybulenko Eds. The Hague, The Netherlands, 2018, pp. 425 – 445.
3. Newman N., Fletcher R., Kalogeropoulos A., Levy D. A. L., Nielsen R. K., *Reuters Institute Digital News Report 2017*. Reuters Institute & University of Oxford, 2017.
4. Putnam R.D., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster, 2000.
5. Rosenblum N.L., *Membership and Morals*, Princeton: Princeton University Press, 1998.
6. Stolle D., “Bowling together, bowling alone: The development of generalized trust in voluntary associations”, *Political Psychology*, 19, pp. 497 – 526, 1998.
7. Uslaner E.M., “Volunteering and social capital: How trust and religion shape civic participation in the United States”, in *Social Capital and Participation in Everyday Life*, P. Dekker, E.M. Uslaner Eds. London: Routledge, 2001, pp. 104 – 117.
8. Uslaner E.M., “Trust as a moral value”, in *The Handbook of Social Capital*, D. Castiglione, J.W. Van Deth & G. Wolleb Eds. Oxford University Press, 2008, pp. 101 – 121.
9. Warren M.E., “Deliberative democracy and authority”, *American Political Science Review*, 90, pp. 46 – 60, 1996.
10. Wallebaek D., Stelle P., “Participation and social capital formation: Norway in comparative perspective”, *Scandinavian Political Studies*, 26, pp. 67 – 91, 2003.
11. Wuthnow R., “Mobilizing civic engagement: The changing impact of religious involvement” in *Civic Engagement in American Democracy*, M. Fiorina, T. Skocpol Eds. Washington: Brookings Institution, 1999, pp. 331 – 363.
12. Zalewska A.M., Krzywosz-Rynkiewicz B., *Psychologiczne portrety młodych obywateli*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica, 2011.